

UTICAJ EKONOMSKE STRUKTURE STANOVNIŠTVA NA NERAVNOMERAN TERITORIJALNI RAZVOJ GRADOVA I OPŠTINA U RASINSKOM OKRUGU

UDK 711.4:33(497.11)

_ Dejan Šabić

profesor, doktor nauka; Univerzitet u Beogradu,
Geografski fakultet; dejan.sabic@gef.bg.ac.rs

_ Mirjana Gajić

profesor, doktor nauka; Univerzitet u Beogradu,
Geografski fakultet; mirjana.gajic@gef.bg.ac.rs

_ Marko Joksimović

docent, doktor nauka; Univerzitet u Beogradu,
Geografski fakultet; marko.joksimovic@gef.bg.ac.rs

_ Rajko Golić

v.profesor, doktor nauka; Univerzitet u Beogradu,
Geografski fakultet; rajko.golic@gef.bg.ac.rs

_ Nemanja Josifov

Univerzitet u Beogradu, Geografski
fakultet; necajosifov98@gmail.com

SAŽETAK

Ekonomska struktura stanovništva predstavlja značajan pokazatelj razvijenosti određene teritorije. Razvijene teritorije se odlikuju malim procentom nezaposlenog stanovništva i velikim procentom radno aktivnog stanovništva zaposlenog u delatnostima tercijarnog i kvartarnog sektora. U ovom radu, predmet analize su razlike u ekonomskoj strukturi stanovništva u gradovima i opštinama Rasinskog okruga: Kruševcu, Trsteniku, Varvarinu, Čičevcu, Aleksandrovcu i Brusu. Značajne indikatore njihovog razvoja predstavljaju promene stepena nezaposlenosti stanovništva, kao i odnos radno aktivnog i neaktivnog stanovništva po opštinama. U poređnom analizom će se izvršiti poređenje navedenih demografskih pokazatelja u odnosu na prosek istih na nivou čitave Srbije. Poseban akcenat će biti stavljen na uticaj Kruševca, kao glavnog centra u ovom okrugu, na razvoj i promene ekonomske strukture stanovništva drugih opština Rasinskog okruga. Dobijeni rezultati će poslužiti kao osnova za identifikovanje uticaja ekonomske strukture na funkcionalnu transformaciju i neravnomeran razvoj u ovom okrugu. Na temelju toga, ukazaće se na projekcije i pravce razvoja gradov i opština ovog okruga u narednom periodu.

KLJUČNE REČI *_ Rasinski okrug, Kruševac, regionalni razvoj, razvoj gradova, ekonomska struktura*

1. UVOD

Na razvoj određene teritorije veliki značaj ima ekonomska struktura stanovništva. U razvijenim zemljama tercijarni i kvartarni sektor su preuzeli primat u privredi, dok je u zemljama u razvoju sekundarni sektor prevladao (Babović, Lović-Obradović i Prigunova, 2016). Negativni demografski procesi su praćeni snažnim ekonomskim padom u ruralnim područjima, smanjenjem BDP-a, nedostatkom investicija i visokom stopom nezaposlenosti (Ratkaj i Martinović, 2015). U poslednjih nekoliko decenija, društveno-ekonomske nejednakosti su postale sve izraženije na međunarodnom, nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou u Evropi. Veliki broj evropskih zemalja karakteriše polarizacija između dinamičnih rastućih metropolitanskih područja i ruralnih i starih industrijskih rejona koji gube funkciju i odumiru (Kühn, 2015).

Prostorna nejednakost u socio-ekonomskom pogledu se izdvaja kao permanentan razvojni problem Republike Srbije. Tradicionalna slika polarizacije neravnomernog razvoja između severa i juga, urbanih i ruralnih, kao i centralnih i perifernih oblasti je i dalje prisutna (Winkler, 2012). U ovom radu teritorijalni okvir istraživanja je Rasinski okrug u čijem sastavu se nalaze Kruševac, Aleksandrovac, Varvarin, Brus, Trstenik i Čičevac. Najveći grad po površini i broju stanovnika i glavni centar okruga je Kruševac. Broj stanovnika na teritoriji Rasinskog okruga je u periodu od 1971. do 1991. godine bio u porastu (sa 265.521 na 283.108), da bi usled depopulacije usledio pad u popisima 2002. (259.441) i 2011. godine (241.999 stanovnika). To se odražava na promene u strukturi stanovništva a time i na regionalni razvoj.

Cilj istraživanja jeste da se ustanovi uticaj ekonomske strukture stanovništva na neravnomeran razvoj Rasinskog okruga. To nameće potrebu da se izdvoje razlike u ekonomskoj strukturi stanovništva, ekonomski zavisnom stanovništvu i promenama u udelu nezaposlenog stanovništva. One će se izvršiti na dva hijerarhijska nivoa: na nivou Rasinskog okruga u odnosu na državu i na nivou gradova i opština u odnosu na Rasinski okrug, kako bi se izdvojile unutarregionalne razlike.

2. POLAZNE HIPOTEZE I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Na bazi definisanog vremenskog (1971-2011) i teritorijalnog okvira istraživanja i ciljeva istraživanja, definisane su polazne hipoteze:

- U ekonomskoj strukturi stanovništva Rasinskog okruga smanjuje se broj stanovnika zaposlenih u proizvodnim, a povećava broj stanovnika zaposlenih u neproizvodnim delatnostima
- U Rasinskom okrugu se povećava izdržavano stanovništvo usled njegovog starenja i smanjenja broja zaposlenog stanovništva

Uz pomoć indeksa funkcionalnog stanovništva će se ustanoviti regionalni raspored zavisnog stanovništva (do 14 i preko 65 godina) Rasinskog okruga. On je pokazatelj demografskih, ekonomskih i socijalnih posledica starenja stanovništva.

Određivanje diverziteta delatnosti Rasinskog okruga će biti izvršeno uz pomoć koeficijenta specijalizacije. On predstavlja sumu razlika procentualnog udela zaposlenog stanovništva prema delatnostima na nivou okruga (Air/Ar) i države (Ain/An). Najniža vrednost ovog koeficijenta (0) bi značila da je distribucija zaposlenog stanovništva u istoj proporciji sa rasporedom zaposlenog stanovništva na nivou države. Povećanje koeficijenta specijalizacije

(bliže vrednosti od 100) ukazuje na grupisanost zaposlenih u manjem broju (ili samo jednom) sektoru (Sayago Gomez & Stair, 2017).

$$Cs = \frac{1}{2} \Sigma \left| \frac{A_{ir}}{A_r} - \frac{A_{in}}{A_n} \right|$$

Na osnovu razlika ekonomske strukture stanovništva Rasinskog okruga, izdvojiće se teritorijalne promene i regionalne razlike na nivou gradova i opština. U skladu sa dostupnim podacima, na osnovu publikacije „Opštine i regioni u Srbiji” izdvojiće se promene u načinu korišćenja zemljišta i u broju najznačajnijih ustanova (stambena gradnja, obrazovne ustanove).

3. EKONOMSKA STRUKTURA STANOVNIŠTVA RASINSKOG OKRUGA

Na nivou Rasinskog okruga najveće promene u strukturi zaposlenog stanovništva su nastupile padom udela zaposlenog stanovništva u primarnom (I) sektoru sa 71,69% (102.621 zaposlenih) na 26,56% (19.495 zaposlenih). Udeo zaposlenog stanovništva u delatnostima sekundarnog sektora se udvostručio, iako je broj zaposlenog stanovništva u 2011. godini (22.144), gotovo identičan kao u 1971. godini (22.134 zaposlenih). To ukazuje na pad broja zaposlenog i radno aktivnog stanovništva. U neproizvodnim delatnostima (tercijarni i kvartarni sektor) je na nivou Rasinskog okruga povećan kako brojčani tako i procentualni udeo zaposlenog stanovništva. Najveći rast je nastupio u delatnostima kvartarnog sektora u kojima je broj zaposlenog stanovništva povećan sa 7.522 u 1971. godini (5,25%) na 17.194 u 2011. godini (23,42%).

Najmanji udeo zaposlenog stanovništva u delatnostima primarnog sektora je imao Kruševac. Najintenzivniji razvoj Kruševac doživljava u drugoj polovini 20. veka kada postaje vodeći industrijski centar Rasinskog okruga. Najznačajnija privredna preduzeća bila su „Merima”, Hemijska industrija „Miloje Zakić” (kasnije „Trajal korporacija”), IMK „14. oktobar”, FAM, Hemijska industrija „Župa”, „Župski Rubin”, Fabrika papira i ambalaže „Dušan Petronijević”, Fabrika konfekcije „Crvena zvezda”. Mnoga od njih sada su u stečaju ili rade pod drugim imenima nakon privatizacije krajem 20. i početkom 21. veka. To se negativno odrazilo na ekonomsku strukturu stanovništva, jer su mnogi radnici ostali bez posla, a znatan broj njih je migrirao u veće gradove Srbije i u inostranstvo.

U 1971. godini sve opštine izuzev Kruševca (59,94%) su imale preko 65% stanovništva zaposlenog u delatnostima primarnog sektora (od 65,14% u Čičevcu do 86,68% u Aleksandrovcu). U 2011. godini, usled napuštanja poljoprivrede, delimične obnove industrije, zapošljavanja u neproizvodnim delatnostima, dolazi do pada broja i udela stanovništva u primarnim delatnostima. Varvarin je jedina opština koja je u 2011. godini imala više od 50% stanovništva zaposlenog u delatnostima primarnog sektora. To se objašnjava činjenicom da ova opština ima povoljne topografske uslove za bavljenje zemljoradnjom i stočarstvom.

U 2011. godini u delatnostima sekundarnog sektora udeo zaposlenih je prelazio 30% od ukupnog radno aktivnog stanovništva, izuzev u Varvarinu (15,6%) i Brusu (25,69%). U delatnostima tercijarnog sektora, najveći broj zaposlenog stanovništva ima Kruševac u kojem se u poslednje vreme razvija turizam zbog bogatog kulturno-istorijskog nasleđa. Najveći udeo zaposlenih u tercijarnom sektoru ima Čičevac (13,53% u 1971. godini i 24,06% u 2011. godini), a najmanji Brus. Za očekivati je da se broj zaposlenog stanovništva u tercijarnom sektoru na teritoriji Brusa povećava usled razvoja turizma na Kopaoniku, ali

se to ne ispoljava u očekivanom kapacitetu, jer se stanovništvo intenzivno iseljava. U delatnostima kvartarnog sektora najveći broj i udeo zaposlenog stanovništva ima Kruševac (7,26% u 1971. godini i 30,11% u 2011. godini), dok je najmanji u Varvarinu (2,97% u 1971. godini i 15,76% u 2011. godini).

Na ekonomske probleme Rasinskog okruga ukazuje odnos broja aktivnog stanovništva i broja nezaposlenog stanovništva. U odnosu na 1971. godinu u kojoj je bilo 149.356 aktivnog stanovništva, u 2011. godini ovaj kontingent se dvostruko smanjio (73.998). Broj nezaposlenog stanovništva je znatno povećan u 2011. godini u odnosu na 1971. godinu (sa 6.040 na 27.309 nezaposlenih), a njihov udeo u ukupnom broju aktivnog stanovništva na nivou Rasinskog okruga u istom periodu povećan je sa 4% na 36,7%. Kruševac i Čičevac imaju veći udeo nezaposlenih lica u odnosu na prosek za Rasinski okrug, dok su vrednosti u ostalim opštinama ispod proseka. Udeo nezaposlenog stanovništva na teritoriji Kruševca je iznosio 6,1% u 1971. i 44% u 2011. godini, dok je najmanji na teritoriji Varvarina (0,9% u 1971. i 19,2% u 2011. godini). Na ovakvu pojavu utiče smanjenje broja aktivnog stanovništva (usled migracije radno sposobnog stanovništva i starenja) ali i povećanje broja nezaposlenih lica. Od ukupnog broja nezaposlenih lica, više od polovine je evidentirano na teritoriji Kruševca.

TABELA 1 _ Udeo zaposlenog stanovništva prema sektorima delatnosti i nezaposleno stanovništvo (Izvor: Opštine i regioni u Republici Srbiji 1971. i 2011. godine)

Grad/opština	God.	I sektor	II sektor	III sektor	IV sektor	Nezaposleno stan.	
						Broj	%
Aleksandrovac	1971	86,68	4,96	4,8	3,56	392	2,1
	2011	37,6	31,21	15,06	16,14	2388	26,9
Brus	1971	85,72	6,14	4,42	3,72	410	3
	2011	43,26	25,69	14,35	16,7	2006	31,7
Varvarin	1971	85,75	4,84	6,43	2,97	143	0,9
	2011	53,53	15,46	15,25	15,76	1116	19,2
Kruševac	1971	58,94	24,72	9,09	7,26	3946	6,1
	2011	13,96	32,23	23,70	30,11	15784	44
Trstenik	1971	77,55	11,39	6,91	4,15	855	2,8
	2011	35,23	30,63	16,57	17,58	4904	34,5
Čičevac	1971	65,14	17,37	13,53	3,97	217	3,4
	2011	16,2	38,13	24,06	21,61	1111	38,7
Rasinski okrug	1971	71,69	15,47	7,59	5,25	6040	4
	2011	26,56	30,17	19,85	23,42	27309	36,7

4. REGIONALNI RASPORED FUNKCIONALNO ZAVISNOG STANOVNIŠTVA U RASINSKOM OKRUGU

Najniža vrednost indeksa zavisnog stanovništva Rasinskog okruga je bila u 1971. godini (0,43), dok je u 2002. godini iznosio 0,50. U 2011. godini je on nešto manji (0,49), zbog smanjenja broja izdržavanog stanovništva, ali je iznad proseka za Srbiju (0,46). Pokazatelj nepovoljne situacije je smanjenje broja stanovnika od 0-14 godina (56.290 u 1981. godini, 32.872 u 2011. godini), dok se stanovništvo starije od 65 godina povećava od 1971. godine (ukupno 24.637) do 2002. godine (48.440). Broj stanovništva Rasinskog okruga starosti od

15-64 godine je u porastu u periodu od 1971. godine (186.378 stanovnika) do 1991. godine (196.051 stanovnika), da bi prema rezultatima popisa u 21. veku, bio u padu (162.288 u 2011. godini).

Na nivou opština, u 1971. godini najveći indeks zavisnog stanovništva je imao Brus (0,49), zbog odseljavanja velikog broja radno aktivnog stanovništva, a najmanji Kruševac (0,40), jer je on gravitacioni centar okruga. U 1981. godini, Trstenik je imao najnižu vrednost ovog pokazatelja (0,43), zbog industrijskog giganta – „Prve petoletke“, koja je zapošljavala veliki broj stanovništva, čime je emigracija ublažena. U 1981. i 1991. godini, Čičevac je imao najveće vrednosti indeksa zavisnog stanovništva zbog demografskog starenja. Kruševac je imao najniži indeks zavisnog stanovništva: 0,43 (u 1991. godini) i 0,47 (2002. i 2011. godine). Uprkos odseljavanju stanovništva, Kruševac u izvesnoj meri uspeva da privuče stanovništvo susednih opština koji u njemu zadovoljavaju obrazovne, zdravstvene i administrativne potrebe i na taj način ublaži negativne demografske trendove koji su karakteristični za sve opštine i gradove Rasinskog okruga.

TABELA 2 _ Indeks funkcionalno zavisnog stanovništva po opštinama i gradovima (Izvor: Republički zavod za statistiku)

Grad/opština	1971	1981	1991	2002	2011
Aleksandrovac	0,48	0,45	0,44	0,55	0,52
Brus	0,49	0,47	0,44	0,52	0,53
Varvarin	0,44	0,48	0,47	0,62	0,55
Kruševac	0,40	0,44	0,43	0,47	0,47
Trstenik	0,41	0,43	0,46	0,51	0,50
Čičevac	0,45	0,49	0,51	0,55	0,51
Rasinski okrug	0,43	0,45	0,44	0,50	0,49

5. DIVERSIFIKACIJA DELATNOSTI U RASINSKOM OKRUGU

Vrednosti koeficijenta specijalizacije u Rasinskom okrugu u odnosu na državni prosek nije u znatnoj meri varirala (15,85-17,89) što ukazuje da u okrugu nije izražena specijalizacija pojedinih delatnosti. Iznad državnog proseka je identifikovan broj zaposlenih u delatnostima poljoprivrede (1971, 2002. i 2011), industrije i rudarstva (1981. i 1991) i prerađivačke industrije (2002. i 2011. godine). Najčešće delatnosti u kojima je Rasinski okrug ispod državnog proseka su građevinarstvo (1981, 1991. i 2011), saobraćaj i veze (1981-2011), kao i industrija i rudarstvo, turizam (1971), obrazovanje (1991) i zdravstveni i socijalni rad (2002).

Koeficijent specijalizacije po gradovima i opštinama u odnosu na Rasinski okrug nije u velikoj meri varirao. U 1971. godini najniži koeficijent specijalizacije je imao Trstenik, a najviši Aleksandrovac zbog stanovništva zaposlenog u poljoprivredi (15,3% iznad nivoa Rasinskog okruga). U 1981. i 1991. godini Kruševac je imao najniži koeficijent specijalizacije. Varvarin je imao najviši koeficijent specijalizacije od 1981. do 2011. godine zbog zaposlenog stanovništva u poljoprivredi za 13,4% više u odnosu na okrug, ali i deficita zaposlenih u industriji i rudarstvu (-5,9%) i građevinarstvu (-5,6%). U narednim godinama, povećala se razlika u procentualno većem udelu zaposlenih u poljoprivredi (29,6% u 2002. i 25,9% više u 2011. godini) i deficitu zaposlenih u industriji (manje od 17% u 1991. i 2002. godini) u odnosu na okrug. Najniže vrednosti koeficijenta specijalizacije su evidentirane u Trsteniku u 2002. godini (9,78) i 2011. godini (11,14).

TABELA 3 _ Koeficijent specijalizacije u Rasinskom okrugu (Izvor: Republički zavod za statistiku)

Koeficijent specijalizacije (KS) Rasinskog okruga (na nacionalnom nivou)					
Godina	1971	1981	1991	2002	2011
KS	16,91	15,85	17,89	16,3	17,70
Koeficijent specijalizacije u Rasinskom okrugu					
Grad / opština	1971	1981	1991	2002	2011
Aleksandrovac	15,33	8,34	8,26	17,99	13,01
Brus	14,37	14,14	9,2	18,49	18,85
Varvarin	15,27	23,40	22,41	30,64	27,55
Kruševac	12,73	4,94	4,65	12,25	12,79
Trstenik	6,15	10,49	11,04	9,78	11,14
Čičevac	8,79	14,7	10,43	23,71	15,85

6. TRANSFORMACIJA I NERAVNOMERAN TERITORIJALNI RAZVOJ RASINSKOG OKRUGA

Promene u ekonomskoj strukturi stanovništva Rasinskog okruga su se odrazile na teritorijalni razvoj. Pad broja radno aktivnog stanovništva i smanjenje udela zaposlenog stanovništva u poljoprivredi su se odrazili na promene u načinu korišćenja zemljišta. Izražen je pad ukupne poljoprivredne površine sa 160.927 ha u 1991. godini na 145.616 ha u 2011. godini. Najveće smanjenje poljoprivrednih površina je evidentirano u Brusu i Aleksandrovcu, što je u direktnoj vezi sa indeksima zavisnog stanovništva iznad proseka za Rasinski okrug.

Od kategorija poljoprivrednog zemljišta, pad je zabeležen za površine pod voćnjacima i vinogradima za sva naselja Rasinskog okruga, dok su površine pod pašnjacima smanjene na nivou okruga (blagi rast evidentiran je u Varvarinu, Čičevcu i Trsteniku). Na nivou Rasinskog okruga zabeležen je rast površina pod oranicama i livadama. Oranice su dominantan tip zemljišta u svim opštinama i gradovima izuzev Brusa u kojem dominiraju pašnjaci. U 2011. godini povećanje površina pod oranicama je evidentirano u svim opštinama i gradovima, osim u Čičevcu i Varvarinu. Površina pod šumama je u 1991. godini iznosila 89.697 ha, a u 2011. godini 87.812,9 ha.

TABELA 4 _ Promene u načinu korišćenja zemljišta u Rasinskom okrugu (Izvor: Republički zavod za statistiku)

Kategorija zemljišta	Godina	
	1991.	2011.
Poljoprivredno zemljište	160.927	145.616
Oranice	91.185	93.074
Voćnjaci	16.511	13.908
Vinogradi	10.842	6.533
Livade	18.545	19.308
Pašnjaci	23.836	12.778

Promene broja, ekonomske strukture i zavisnog stanovništva su uticale na broj i raspored stambenih i obrazovnih objekata u Rasinskom okrugu. Intenzivno smanjenje broja stanovnika u 21. veku je uticalo na neuporedivo manju stambenu izgradnju u 2011. u odnosu na 1991. godinu. Smanjenje broja stanovništva do 14 godina odrazilo se na smanjenje broja osnovnih

škola (po dve u Brusu i Trsteniku i po jedna u Aleksandrovcu i Čićevcu) i srednje škole u Aleksandrovcu. U odnosu na 1991. godinu evidentan je rast ustanova za decu predškolskog uzrasta. U 2011. godini otvorena je po jedna specijalna osnovna škola u Brusu i Trsteniku, visoka škola i fakultet u Kruševcu i po jedan učenički dom u Kruševcu i Aleksandrovcu.

TABELA 5 _ Promena broja stanova, obrazovnih i ostalih ustanova (Izvor: Republički zavod za statistiku)

Teritorija	Rasinski okrug		Kruševac	
	1991.	2011.	1991.	2011.
Stambena izgradnja				
Završeni stanovi	1074	399	545	256
Broj nezavršenih stanova	6041	403	3901	308
Izgrađeni /1000 stan.	4	1,7	3,9	2
Obrazovne ustanove				
Za decu predškolskog uzrasta	59	130	39	51
Osnovne škole	207	200	70	69
Srednje škole	14	13	7	7
Specijalne osnovne škole	3	4	2	1
Specijalne srednje škole	0	1	0	1
Više škole	3	4	2	3
Fakulteti	0	1	0	1
Učenički domovi	2	4	1	2
Ostale ustanove				
Pošte	50	55	21	26
Bioskopi	7	6	3	2

7. DISKUSIJA

Savremeni stepen privrednog razvoja usmerava društveno-ekonomske i prostorne odnose ka decentralizaciji i depolarizaciji. Sve veći značaj delatnosti tercijarnog sektora u ekonomiji i razvoj savremenih informacionih tehnologija uslovljavaju i intenziviranje prostorno-funkcionalnih odnosa, ne samo između gradova i okoline, već i između većih urbanih oblasti (Živanović, 2017). „Pametna regionalna specijalizacija“ je ključni koncept za ubrzani ekonomski rast jer se zasniva na ekonomskom (fokus na iniciranju rasta) i prostornom kontekstu (lokaciji na kojoj rast treba da se realizuje). Ona nastoji da kombinuje ekonomske snage sa prednostima koje to mesto poseduje (Nijkamp, 2016). Jedno od rešenja je koncept održivog ruralnog razvoja koji se definiše kao razvoj orijentisan prema trajnom ublažavanju siromaštva, nedovoljne razvijenosti, aktiviranju podsticaja i planske alokacije državnih resursa kako bi se sproveo ekonomski rast (Martinović i Ratkaj, 2015).

Na teritoriji Rasinskog okruga su posebno ugrožena ruralna naselja na šta ukazuje smanjenje radno aktivnog stanovništva, odumiranje poljoprivredne delatnosti i udeo zaposlenog stanovništva u neproizvodnim delatnostima ispod državnog proseka. Kruševac je glavni centar Rasinskog okruga sa najvećim udelom delatnosti i ustanova tercijarnog i kvartarnog sektora i stanovništvom zaposlenim u njemu. Na probleme sa kojima bi se Rasinski okrug mogao suočiti u budućnosti usled nepovoljne ekonomske strukture stanovništva i povećanja nezaposlenog stanovništva ukazuju promene u korišćenju zemljišta (smanjenje površina poljoprivrednog zemljišta) i one promene koje su nastupile u obrazovnim ustanovama (zatvaranje škola).

8. ZAKLJUČAK

U skladu sa primenjenim metodama definisana su zaključna razmatranja o istraživanju ekonomske strukture stanovništva i razvoju Rasinskog okruga:

- U delatnostima primarnog sektora je nastupio pad broja i procentualnog udela zaposlenog stanovništva, u sekundarnom sektoru stagnacija broja i dvostruki rast procentualnog udela (zbog manjeg broja zaposlenih u 2011. u odnosu na 1971. godinu), dok je u neproizvodnim delatnostima povećan i broj i procentualni udeo radnog kontingenta.
- Vrednosti indeksa zavisnog (funkcionalnog) stanovništva Rasinskog okruga su iznad proseka za Srbiju, zbog vidnog smanjenja broja mladog i radno aktivnog stanovništva i intenziviranja procesa starenja stanovništva. U budućnosti ova tendencija predstavlja pretnju za razvoj Rasinskog okruga, imajući u vidu iznadprosečne vrednosti u svim opštinama i gradovima.
- Koeficijent specijalizacije Rasinskog okruga u odnosu na nivo države se kretao u rasponu od 15,85 (1981. godine) do 17,89 (1991. godine), što ukazuje na mali nivo disperzije delatnosti u odnosu na državu. Na nivou Rasinskog okruga vrednosti koeficijenta specijalizacije su varirale u većem rasponu, najčešće zbog razlika u udelu zaposlenog stanovništva u poljoprivredi, industriji i rudarstvu i prerađivačkoj industriji. Najniže vrednosti koeficijenta specijalizacije u odnosu na Rasinski okrug su imali Trstenik (1971, 2002. i 2011. godine) i Kruševac (1981. i 1991. godine). Najviše vrednosti ovog pokazatelja su evidentirane u Aleksandrovcu u 1971. godini i Varvarinu u ostalim popisnim godinama (1981, 1991, 2002. i 2011. godina).
- Promene ekonomske strukture stanovništva u Rasinskom okrugu su se reflektovale na način korišćenja zemljišta (smanjenje poljoprivrednih površina), smanjen obim stambene izgradnje i broj osnovnoškolskih i srednjoškolskih ustanova. Od obrazovnih ustanova izdvaja se otvaranje specijalnih osnovnih i srednjih škola, viših škola i povećan broj ustanova za decu predškolskog uzrasta.

U budućim istraživanjima nameće se zadatak proučavanja promena u načinu korišćenja zemljišta usled depopulacije i deagrarizacije, kao i detaljnija analiza demografskih, ekonomskih i socijalnih parametara regionalnog razvoja i regionalnih nejednakosti.

Spisak referenci

- Babović, S., Lović-Obradović, S., & Prigunova, I. (2016). Depopulation of villages in southeastern Serbia as hindrance to economic development. *Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijic"*, SASA, 66(1), 61-74. DOI: 10.2298/IJGI1601061B
- Kühn, M. (2015). Peripheralization: Theoretical concepts explaining socio-spatial inequalities. *European Planning Studies*, 23(2), 367-378. DOI: 10.1080/09654313.2013.862518
- Martinović, M., & Ratkaj, I. (2015). Sustainable rural development in Serbia: Towards a quantitative typology of rural areas. *Carpathian journal of Earth and environmental sciences*, 10(3), 37-48.
- Nijkamp, P. (2016). The „resourceful region“. A new conceptualisation of regional development strategies. *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research*, (36), 191-204.
- Republički zavod za statistiku (2014). *Popisi stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji – Upporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002 i 2011. – podaci*

po naseljima. Beograd: Republički zavod za statistiku.

- Republički zavod za statistiku (1983). *Opštine u SR Srbiji u 1982*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Republički zavod za statistiku. *Popisi stanovništva, domaćinstva i stanova u Republici Srbiji 1971, 1991, 2002. i 2011. – delatnost*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Republički zavod za statistiku (1971-2011). *Popisi stanovništva, domaćinstva i stanova u Republici Srbiji – pol i starost – podaci po naseljima*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Sayago Gomez, J. T. & Stair, C. (2017). Location Quotient, Coefficient of Specialization and Shift-Share. *Technical Document Series*, 10. Regional Research Institute, West Virginia University.
- Winkler, A. (2012). Measuring regional inequality: an index of socio-economic pressure for Serbia. *Zbornik radova – Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu*, (60), 81-102. UDK: 332.15(497.11)
- Živanović, V. (2017). The role of nodal centers in achieving balanced regional development. *Zbornik radova Geografskog instituta „Jovan Cvijić”* 67(1), 69-84. DOI: 10.2298/IJGI1701069Z.